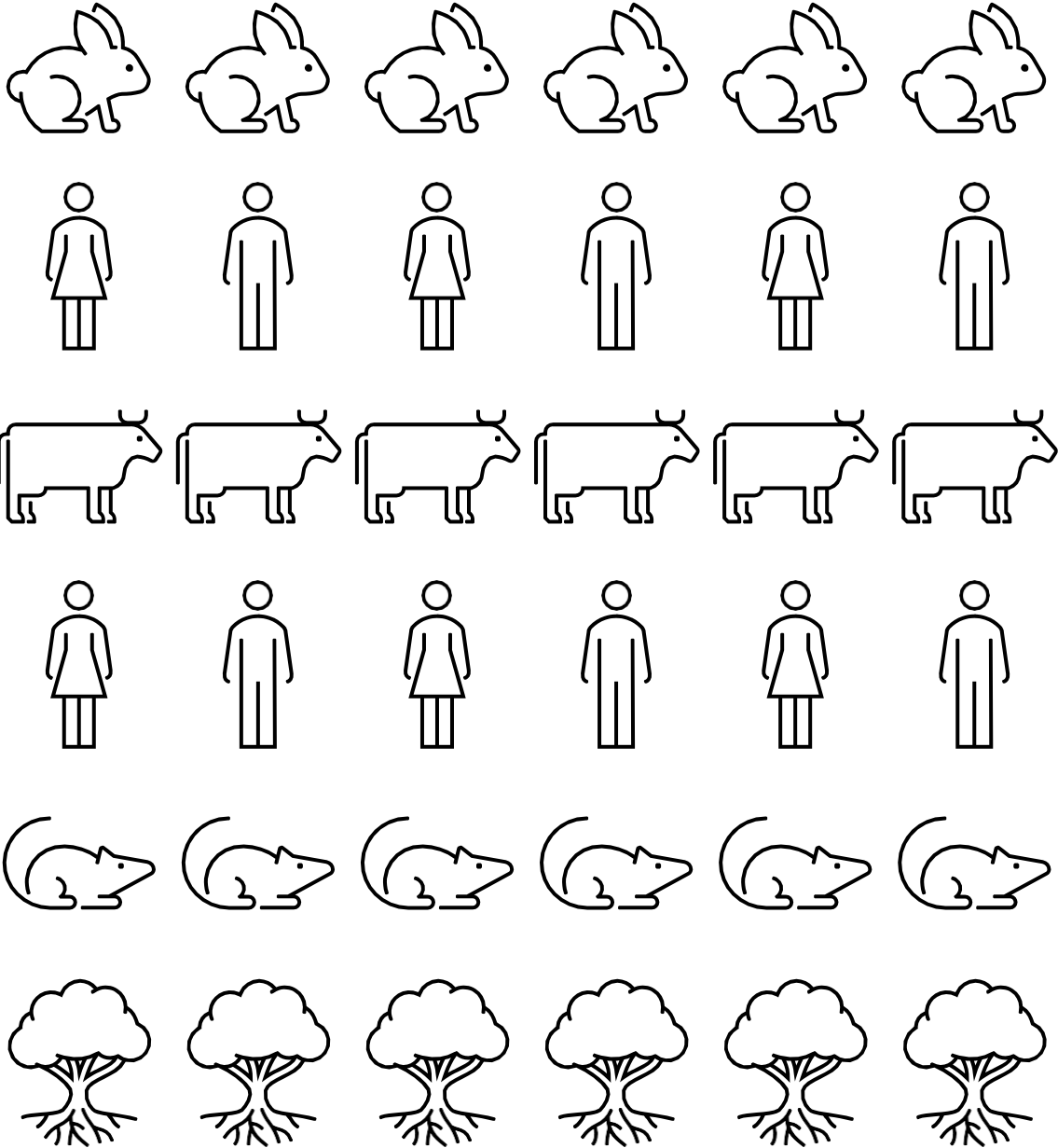

Om folk og fe

- Hvordan antroposentrismen ble mainstream

Sunniva K. Årseth Hovland

Oslo by Steinerskole, våren 2023

“The question is not, Can they reason?, nor, Can they talk? but, Can they suffer?”

- Jeremy Bentham

Forord

Det var ikke før for noen år siden at jeg virkelig forsto hva dyretesting er for noe. Da jeg hørte at kosmetikk ofte blir testet på dyr, og da jeg skjønnte hvor lite hyggelig den testingen egentlig er, ble jeg skeptisk til mine egne handlevaner. Jeg leste meg opp på den etiske bakgrunnen til merkene jeg handlet fra, og ble ofte negativt overrasket. Folk rundt meg reagerte på dette, og jeg har flere ganger fått høre at jeg overdriver. I slike tilfeller har jeg forsøkt å forklare hvordan dyretesting for kosmetikk fungerer, og hvorfor det er en praksis man ikke bør støtte. Likevel opplevde jeg at folk ga blanke. Hvordan kan nære venner av meg, som tilsynelatende er oppegående mennesker, ha en slik mangel for empati? Da vi lærte om begrepet antroposentrisme i en engelsk-time på skolen falt flere brikker på plass i hodet mitt, og jeg skjønnte at det var dette jeg ville skrive fordypningsoppgave om.

I utgangspunktet var planen å skrive om forbrukernes forhold til dyretesting, og bruke antroposentrisme som teori og eksempel – Men da jeg begynte å lese om filosofien synes jeg at det var så interessant at hovedvekten skiftet, og dyretesting for kosmetikk ble redusert til et eksempel. Denne oppgaven har tvunget meg til å virkelig sette meg inn i hvordan ting fungerer; og samtidig som det har gitt meg en kraftigere avsmak for de som ikke tar rollen sin som forbruker seriøst, har jeg også oppnådd en større forståelse for hvorfor de tenker slik.

Denne oppgaven har vært utfordrende, men spennende å skrive – og jeg takker spesielt min veileder, Kristin, for ypperlig assistanse! I tillegg fortjener min mor en takk for at hun har servert meg middag mens jeg har sittet og skrevet, og for at hun har hatt forståelse for at jeg har vært dårlig på å støvsuge de siste ukene. Takk!

Oslo, 23.03.2023
(Redigert 25.02.2024)

Innholdsfortegnelse

1.0 INNLEDNING	4
2.0 BAKGRUNNSDEL/TEORI	5
2.1 NATURSYN - HVA ER ANTROPOSENTRISME?	5
2.1.1 <i>Nytteverdi vs. egenverdi</i>	5
2.1.2 <i>Antroposentrisme</i>	6
2.1.3 <i>Biosentrisme</i>	6
2.1.4 <i>Økosentrisme</i>	6
2.2 NATURFILOSOFI GJENNOM TIDENE	7
2.2.1 <i>Grekerne</i>	7
2.2.2 <i>Descartes</i>	8
2.2.3 <i>Kant</i>	8
2.2.4 <i>Næss</i>	8
2.2.5 <i>Reagan og Singer</i>	9
2.3 DYRETESTING	10
2.3.1 <i>Om dyretesting</i>	10
2.3.2 <i>Lover og regelverk vedrørende forsøksdyr i EU og EØS</i>	11
2.3.3 <i>På tross av forbudet</i>	12
3.0 DRØFTING	13
3.1 HEGGE - SKILLET MELLOM MENNESKE OG DYR	13
3.2 SPREDNINGEN AV DET ANTROPOSENTRISKE PERSPEKTIVET – TRE FAKTORER	14
3.2.1 <i>Filosofi om til moderne lovgivning</i>	14
3.2.2 <i>Spredning av filosofiske ideer til Kristendommen</i>	17
3.2.3 <i>Urbanisering og industrialisering</i>	18
3.3 ANTROPOSENTRISME – EN NØDVENDIGHET?	22
3.4 PÅ DEN LYSE SIDEN	23
4.0 KONKLUSJON	25
BIBLIOGRAFI	27

1.0 Innledning

Godt plassert, på toppen av næringskjeden, har mennesket utviklet et syn på dyr som produkter istedenfor levende vesener. Innen filosofien kalles dette perspektivet for 'antroposentrisme'. Hvis man ser på enkelte strukturer i det moderne, vestlige storsamfunnet, kan man konstatere at antroposentriske holdninger er tilstedeværende. Denne oppgaven vil forsøke å finne ut av hvorfor vi har dette perspektivet, men også hvilke konsekvenser det fører med seg for ikke-mennesker. For å gjøre dette må vi ta et dykk ned i filosofien - spesielt den greske antikken, som i stor grad har preget den senere filosofien og det moderne samfunnet generelt. Videre skal vi se på hvordan de antroposentriske holdningene fra den greske antikken sprer seg og blir relevante i dag. Det store spørsmålet vi skal prøve å besvare i denne oppgaven er altså: Hvordan har det seg at det moderne, vestlige storsamfunnet er antroposentrisk, og hvilke konsekvenser medfører det?

Dyretesting for kosmetikk er et fenomen som støtter hypotesen om at det vestlige storsamfunnet er preget av en antroposentrisk grunnholdning, og derfor vil det brukes som et eksempel gjennom oppgaven. Kosmetikkbransjen er en stor, global industri med en estimert verdi på 571,10 milliarder dollar i 2023 (Statista). Bransjen markedsfører produkter som skal møte menneskets umettelige behov for selvperfeksjon, eller bare hjelpe til med å vedlikeholde en viss hygienestandard. Kosmetiske produkter og -ingredienser blir ofte testet på dyr. Metoden blir kritisert for å være svært lite human, da forsøksdyrene blir påført stor skade i prosessen.

Fenomenet kan beskrive hvor tingliggjort dyr er i dagens samfunn. Dyrenes verdi er bestemt ut fra formål, og hvilke krav til beskyttelse som gjelder dem varierer ut fra hva de skal brukes til. Den samme personen som lovpriser kattepusen sin, og donerer penger til gatebikkjer i Spania, kjøper dyretestet kosmetikk uten å mukke. De samme dyrene vi inviterer inn i våre hjem, og som vi anser som familiemedlemmer, mishandles på laboratorier i hopetall. Det blir derfor vanskelig å argumentere med at dyr regnes for å ha en egenverdi i det vestlige samfunnet i dag, når det later til at verdien ligger i funksjonen deres. At dette aksepteres av storsamfunnet virker som et paradoks, men det kan kanskje forklares i lys av det antroposentriske natursynet.

I første del av den videre oppgaven kommer en to-delt bakgrunnsdel hvor nødvendige fakta om antroposentrisme og fenomenet dyretesting presenteres. Videre kommer en drøftingsdel

som undersøker antroposentrismens utvikling og spredning i vesten, samtidig som vi bruker fenomenet dyretesting for å illustrere hvordan den antroposentriske grunnholdningen fortsatt er tilstedeværende i dagens samfunn.

I dyretestings-delen av denne oppgaven er hovedvekten av kildematerialet hentet fra dyrevernsorganisasjoner, altså har kildene en tydelig partisk vinkling. Dette er fordi det er krevende å finne informasjon fra begge sider, da dyreforsøk-fasiliteter stort sett er lukket for offentlig innsyn.

2.0 Bakgrunnsdel/teori

I denne delen av oppgaven går jeg gjennom relevant teori og bakgrunn for det naturfilosofiske antroposentriske perspektivet, samt for fenomenet dyretesting i kosmetisk sammenheng. Slik kan jeg senere drøfte antroposentrismens spredning, og sammenhengen mellom teori og fenomen i neste del.

2.1 Natursyn - hva er Antroposentrisme?

Opp gjennom historien har menneskene hatt mange forskjellige oppfatninger av verden rundt seg, og av sin egen plass i den. Vi kan dele inn ulike natursyn i tre grove sjikt: økosentrisme, biosentrisme, og hovedtemaet for denne oppgaven – antroposentrisme. For å forstå det antroposentriske perspektivet bedre er det gunstig å ha en innføring i andre synspunkter også, det er det jeg skal oppnå her. Mye av det som skiller de forskjellige natursynene fra hverandre er deres oppfatning av hva og hvem som tilegnes verdi. Derfor skal jeg først definere forskjellen på *egenverdi* og *nytteverdi*.

2.1.1 Nytteverdi vs. egenverdi

Hvis man tilegner et objekt eller en levende organisme egenverdi tenker man at tingen er verdifull i seg selv, altså at den har en iboende verdi (Tjernshaugen, 2021). Motsatt er en ting med nytteverdi, eller en instrumentell verdi, kun verdifull ut ifra hvor nyttig den er i forhold til andre ting med egenverdi (Sagdahl, Verdi, 2019). Vi kan bruke en ku som eksempel: Hvis man tenker at kuas verdi kommer innenfra bare fordi den er et eksisterende vesen, har man tilegnet den en egenverdi. Verdsetter man kua fordi den produserer melk og kjøtt, og er en kilde til mat for mennesket, da tenker man at den har en nytteverdi. Hva slags verdi vi tilegner omgivelsene våre er kanskje ikke noe man tenker så mye over, men som i stor grad bestemmer hvordan forskjellige ting behandles.

2.1.2 Antroposentrisme

Et antroposentrisk natursyn er i følge Store Norske Leksikon definert slik: «Antroposentrisk er det som har mennesket til midtpunkt. Begrepet er ofte brukt om filosofiske synsmåter som gjør mennesket til målestokk og formål for alt.» (Tranøy, antroposentrisk, 2021). Selve ordet *antroposentrisk* kommer av det greske ordet for menneske (anthropos), og ‘senter’ - som i sentrum (Språkrådet; Universitetet i Bergen). Betydningen ligger i ordet; det er en praksis hvor en setter mennesket i midten, og med det ofte marginaliserer alt annet. En katt sees ikke bare på som en katt i seg selv, men den settes opp mot, og sammenlignes med, mennesket. Det som utgjør vår oppfatning av katten, fra et antroposentrisk perspektiv, er hvordan den er i forhold til oss selv. Man tenker at naturen er til for mennesket, og at den kun har en instrumentell verdi. Det vil si at det som gir naturen verdi er i hvor stor grad den er nyttig for oss mennesker (Aanesen, 2022). Hvis vi tar opp igjen eksempelet med katten gjelder det samme; katten har ingen egenverdi, men det at den er godt selskap for menneskene, og dreper mus og rotter som vi tiltrekker oss, gjør den nyttig, og dermed verdifull.

Det antroposentriske perspektivet blir kritisert for å både muliggjøre og legitimere klimaproblematikken vi har i dag, men på den andre siden hevdes det at det et naturlig instinkt å sette seg selv i midten for å sikre egen overlevelse. Det som i hvert fall er sikkert er at oppfatningen av dyr og natur som ressurser laget til gode for mennesket, kan legitimere forsømmelse av dem.

2.1.3 Biosentrisme

Et biosentrisk natursyn tilegner alle levende vesener en egenverdi, men i hvilken grad de ulike har moralsk status varierer. Noen mener at alle skal stå likestilt, mens andre hevder at mer avanserte livsformer har høyere moralsk status. Man skiller mellom arters evner og interesser, og behandler dem deretter (Aanesen, 2022). Når de mer komplekse artene blir satt høyere enn de andre, kan dette føre til noe som ligner på antroposentrisme – mennesket på toppen av pyramiden. Den sentrale forskjellen er at selv hvis mennesket skulle settes høyest, så forsvinner ikke egenverdien til de andre artene.

2.1.4 Økosentrisme

I et økosentrisk perspektiv er det økosystemene som helhet som verdsettes, ikke bare enkeltdelene det består av. Selv om man tenker at alt i økosystemet har en egenverdi, er det prosessene, sammenhengene og relasjonene mellom disse som er det viktigste. Det betyr at arter som er utrydningstruet har et høyere krav på beskyttelse, siden deres verdi ikke bare ligger i dem selv, men også i at de er en del av økosystemet. Hvis man dreper et

utrydningstruet dyr truer man ikke bare dyret som individ, men også den skjøre balansen i økosystemet (Aanesen, 2022).

2.2 Naturfilosofi gjennom tidene

I det følgende kapittelet vil jeg se på naturfilosofiske oppfatninger fra den moderne menneskehetens morgengry, og opp til nyere filosofihistorie. Her ser vi hvordan antroposentriske ideer utvikler seg i antikken, og går i arv helt til relativt moderne filosofer som Kant og Descartes.

2.2.1 Grekerne

I det gamle Hellas, på 500-tallet fvt., var førsokratikerne (filosofene som kom før Sokrates) av den oppfatning av at alle ting bestod av, og hadde sin opprinnelse i, ett enkelt urstoff som gjennomsyret verden (Tranøy, naturfilosofi, 2021). Stoffet var evig, det skapes ikke nytt, men forflyttes fra sted til sted. Thales mente at urstoffet var vann, mens Heraklit mente at det var ild – prinsippet forblir det samme (UiO - Institutt for biovitenskap, 2022). Denne retningen kalles Jonisk naturfilosofi, og grunnleggeren regnes for å være nettopp Thales, filosofen fra Milet. Demokrit (470-380 fvt.) trodde ikke på ett enkelt urstoff, men heller at universet var delt inn i små, uendelige og usynlige deler, altså atomer (Institutt for biovitenskap, 2020). Med denne bevegelsen ser man en utvikling hvor filosofer forsøker å forklare verden basert på vitenskap, og finne naturlige årsaker fremfor å benytte seg av mytologiske og/eller religiøse forklaringer (Fossheim, Thales fra Milet, 2023).

Senere, med Sokrates (469-399 fvt.), videreførtes søkelyset på vitenskap, fornuften og menneskelig kunnskap. Både han og hans elev Platon var opptatt av hva som skulle til for å danne det ideelle, mest fullkomne samfunnet (UiO - Institutt for biovitenskap, 2022). Fornuften, kunnskapen og moralen var ting som ble vektlagt. Rasjonalitet ble da, og forble siden, et viktig filosofisk begrep. Det kan forstås som en målestokk for vurdering av menneskets tanker og handlinger som hensiktsmessige og fornuftige, eller det kan forstås som evnen som muliggjør forsøket på å handle hensiktsmessig og fornuftig. Aristoteles og Platon så mennesket som et rasjonelt dyr, med evnen til fornuft. De mente derimot at dyrene ikke kunne måles etter den samme målestokken, siden de manglet evnen til fornuft og rasjonalitet. Disse tre sistnevnte greske filosofene har vært til stor inspirasjon for ettertiden, og deres tanker preger naturligvis dagens filosofi i stor grad – inkludert oppfatningen av dyr som ikke-rasjonelle vesener (Holmen, 2022). I en diskusjon på agoraen i Athen skal Sokrates ha

argumentert for at mennesket er i sentrum (Institutt for biovitenskap, 2020), noe som per definisjon forteller oss at Sokrates hadde et antroposentrisk perspektiv.

2.2.2 Descartes

Hvis vi hopper et stykke frem i tid, fra Sokrates, Platon og Aristoteles rundt 300-tallet fvt., og til 1600-tallet evt., ser vi at de gamle grekerne og deres teser og teorier er langt fra glemt. René Descartes (1596-1650) var en fransk filosof og matematiker, og en kristen dualist. Descartes delte inn alt som eksisterer (foruten Gud, som er skaperen av alle ting) i to sjikt: det som har en utstrekning (*res extensa*) og det som tenker (*res cognitans*). Alle ting faller inn i en av kategoriene, eller substansene, som han kalte dem. Videre resonerte han slik: jeg er et menneske og jeg kan tenke, altså består jeg av *res cognitans*. Rundt meg sanser jeg andre mennesker, altså har mennesker en utstrekning, og består også av *res extensa*. Descartes mente at dette var det som gjorde mennesket så unikt - det at det besto av begge substansene. Det har en kropp, en sansbar kropp som har en utstrekning, samtidig har det har en sjel som gir det evnen til å tenke og føle. Med denne logikken konkluderer Descartes med at dyr ikke har et indre liv eller evnen til å tenke, fordi de bare består av *res extensa*. De er avanserte maskiner som handler ut ifra instinkt, og en tidligere programmering. Det er *res cognitans* som gir sjelen evnen til å tenke og føle, og siden dyrene mangler denne substansen mangler de også disse egenskapene (Martinsen, René Descartes). Hvis man for eksempel skulle sparke til en hund slik at den hviner, er ikke reaksjonen basert på en følelse av smerte og frykt, men heller at hunden er programmert til å reagere slik i visse tilfeller.

2.2.3 Kant

Immanuel Kant (1724-1804) argumenterte for at bare mennesker har en egenverdi, på grunn av deres evne til fornuft og fri tanke. Kant er også enig i at dyr ikke har rasjonalitet, og derfor mangler evnen til å handle moralsk. Ifølge pliktetikken hans er man bare nødt til å handle moralsk ovenfor andre moralske vesener, og siden det bare er mennesker som er moralske vesener gjelder plikten altså bare i mellommenneskelige forhold. Dyrene sitter fortsatt bare igjen med sin instrumentelle verdi (Aanesen, 2022).

2.2.4 Næss

Arne Næss (1912-2009) var en internasjonalt anerkjent norsk filosof (Tranøy, Arne Næss, 2023), og en av dem som brøt med de antroposentriske holdningene som preget tidligere filosofihistorie. Næss mente at nedgangen i klimaets tilstand skyldes menneskets antroposentriske holdninger, og at det kun er ved et holdningsskifte at man kan gjøre en faktisk endring. Et av perspektivene han utviklet kalles dyp økologi, og her er selv-realisering

et sentralt aspekt: man skal gå inn i sitt indre, og forsøke å se seg selv i sammenheng med naturen. Hvis mennesket skjønner at det er en del av naturen, og ikke separert fra den, vil det være mulig å leve i harmoni (Madsen, 2023). Tanken er at hvis flere oppnår et 'økologisk selv', som Næss kaller det, vil man utvikle en sterkere form for tilknytning og solidaritet med naturen. Følgelig vil klimaødeleggelsene stagnere, og det vil få en rekke miljøpolitiske og sosiale konsekvenser (Madsen, 2023). Sammen med den amerikanske miljøforkjemperen George Sessions utviklet han de 8 dypøkologiske prinsipper (Madsen, 2023). Poenget med disse er å fastslå hvordan mennesket skal forholde seg til naturen. For eksempel ved å begrense befolkningsveksten, skifte fokuset fra levestandard til livskvalitet, og kun begrense biologisk mangfold hvor det er absolutt nødvendig for egen overlevelse (Næss & Sessions, 1984).

2.2.5 Reagan og Singer

Noen påstår at dyrerettighets-bevegelsen er den første sosiale reformen provosert frem av filosofi. Her regnes filosofene Tom Regan og Peter Singer for å være de mest avgjørende (Wise, 2023). I 1975 publiserte Singer gjennombruddsverket sitt *Animal Liberation*, som ble en av grunnpilarene for moderne dyrevernsaktivisme. Peter Singer er en utilitarist (Sagdahl, Peter Singer, 2019). Utilitarisme er et prinsipp hvor det som er fordelaktig for flertallet regnes som det riktige, selv om det er veldig ufordelaktig for noen få (Sagdahl, Utilitarisme, 2021). Innen utilitarismen tenker man at konsekvens bør være grunnlaget for vurdering av handlingens riktighet (Sagdahl, Peter Singer, 2019), og dette er nok noe av grunnlaget for Singers forsvar for dyrs rettigheter. Det viktige er ikke hvorfor du driver uetisk kyllingavl, men at du faktisk gjør det.

Singer er kritisk til menneskehetens tendens til å favorisere sin egen art, og gi spesielle rettigheter og spesialbehandling til andre mennesker basert på artstilhørighet alene. Han utviklet begrepet spesisisisme som en betegnelse på dette, og argumenterte for at rettigheter og status skal gis uten hensyn til gruppetilhørighet av noen slag. Man skal ikke behandles på grunnlag av rase, kjønn eller etnisitet (Sagdahl, Peter Singer, 2019), som er en vanlig måte å tenke på i likestillingskamp for mennesker, men her ville Singer inkludere dyrene også.

Mange filosofer har ment at det kun er mennesket som har moralsk status; slik som Aristoteles, Platon, Kant og Descartes, for å nevne noen. Singer ville utvide begrepet, og argumenterte for at flere av egenskapene som regnes for å være grunnlaget for menneskets moralske status, finnes hos flere av dyrene også. For eksempel evnen til å føle smerte, eller kampen for overlevelse, er faktorer som mennesket deler med de fleste dyr. Hvis disse

kriteriene er grunnlaget for menneskets moralske status, burde de gjelde for dyrene på lik linje (Sagdahl, Peter Singer, 2019). Regan var ikke utilitarist, men var enig i at flere dyr oppfyller grunnlaget for moralsk status, og burde regnes for moralske vesener. Han argumenterte for at dyrene har en egenverdi, da de er levende, pustene vesener de også (Wise, 2023).

Vestlig filosofi har vært sterkt preget av antroposentrisme. Mye på grunn av poengene i filosofien, men også fordi det har vært et generelt hovedfokus på mennesket og menneskelige anliggender, slik at dyr og natur ofte kun har kommet inn i en bi-kontekst. Et skifte har skjedd, for nå er dyrevelferd et faktisk diskutert tema, som også er representert i filosofien.

2.3 Dyretesting

Dyretesting for kosmetikk er et godt bilde på hvor tingliggjort dyr er blitt som følge av den antroposentriske grunnholdningen. Forsøksmetoden brukes for å legitimere produkter, altså kosmetiske produkter, som ikke dekker grunnleggende behov for mennesker. Slik spiller antroposentrismen inn, da man utnytter andre levende vesener i tilfeller hvor det ikke er nødvendig for å sikre egen overlevelse. Her kan vi se tilbake på et av Næss og Sessions prinsipper, hvor det heter at begrensning av biologisk mangfold kun kan unnskyldes i tilfeller hvor man søker å dekke vitale behov. Øyenskygge er i veldig få tilfeller et vitalt behov. Med det vi har lært om antroposentrisme i mente, skal vi i nå se hva dyretesting er, og hvordan det er regulert i først og fremst vestlige land.

2.3.1 Om dyretesting

Mange kosmetikkprodusenter benytter seg av dyretesting for å sikre at produktene de produserer har den mente virkningen, og at de er trygge for bruk. Metoden blir kritisert for å være unøyaktig, tidkrevende og dyr, men ikke minst for den fysiske og psykiske belastningen testobjektene blir påført. I dag finnes det flere alternativer til dyretesting som ikke involverer utprøving på levende dyr, likevel står den igjen som en veletablert forsøksmetode (Dyrevernalliansen, 2021). Ser man på verdien av det veganske, kosmetiske markedet, er det tydelig at forbrukernes interesse i å handle bærekraftig øker fra år til år. En rapport viser at den globale markedsverdien lå på 12,72 milliarder USD i 2020, men er forventet å øke til 24,79 milliarder USD i 2028 (Fortune Business Insights, 2022). Altså er dyreforsøk fortsatt en vanlig metode, samtidig ser vi at forbrukere i høyere grad er bevisste på hva de kjøper, og hvilke industrier de støtter.

Som regel innebærer dyretesting for kosmetikk at kjemiske substanser blir påført et forsøksdyr, og reaksjonen blir studert i en periode; enten til de ønskede resultatene er

observert, eller så avlives forsøksdyret for at kroppen kan bli studert nærmere (Cruelty Free International).

En kjent metode er *the draize eye test*, som ble utviklet på 1940-tallet for å studere i hvilken grad kjemiske stoffer irriterer øyet. I det ene øyet på en albinokanin blir den aktuelle substansen direkte påført, mens det andre øyet brukes som kontroll. Utviklingen observeres i en periode, hvor kaninens øyne blir sjekket med 14 dagers-intervaller (Leaping Bunny Program). Under hele prosessen er kaninen fastspendt, slik at den ikke skal kunne vri seg unna eller forstyrre resultatene på annen måte. Den mottar som regel ingen smertestillende medikamenter, for å unngå å påvirke det endelige resultatet. Vanlige virkninger av Draize-testen for forsøksdyrene er rødhet, svekket synsevne, hevelser og blemmer (Dyrevernalliansen, 2018).

Ellers er hudirritasjonstester vanlige, og her brukes ofte kaniner og marsvin. Et felt av pelsen på ryggen til forsøksdyret barberes, og hudlaget skrapes opp. Så påføres substansen i det barberte feltet, og reaksjonen blir studert. I likhet med i Draize-testen blir smertestillende behandling skjelden gitt, og forsøksdyrene opplever ofte betennelser, hevelser, blemmer og sårddannelser (Dyrevernalliansen, 2018). Dette er bare to av mange metoder, men det er også vanlig med forsøk hvor forsøksdyrene blir utsatt for tvangsinhalering-, injesering og tvangsmating av diverse kjemiske stoffer (Humane Society International). Mange forskjellige dyrearter blir brukt som forsøksdyr, ikke bare kaniner og marsvin. I Norge er for eksempel de vanligste fisk, sauer, griser, storfe, høns, mus, rotter og geiter. I noen forsøk brukes det også hunder, mer spesifikt 201 individer i 2020 (Dyrevernalliansen, 2020).

Forsøkene dyrene tar del i er en stor påkjenning fysisk, men også psykisk. De lever i et miljø som er svært ulikt deres naturlige habitater, og de er ofte isolert fra andre dyr. Dette resulterer i at mange utvikler unormal adferd; noen tar til å gnage på sprinklene i buret, eller sin egen kropp, i den grad at de forvolder skade på seg selv (Dyrevernalliansen, 2021).

2.3.2 Lover og regelverk vedrørende forsøksdyr i EU og EØS

Europaparlamentet har jobbet for å få slutt på bruken av forsøksdyr i testing av kosmetiske ingredienser og produkter siden 1990-tallet (Forsøksdyrkomitéen). Siden 2003 har det kommet flere bestemmelser som begrenser, og etter hvert avskaffer, dyretesting for kosmetikk (Mattilsynet, 2020). Selv om Norge ikke er en del av EU, er disse direktivene relevante her også, da de er blitt innlemmet i EØS-avtalen – og senere blitt omgjort til norsk lov. Et EU-

direktiv fra 2010 krever at alle medlemsland, både gjennom EU og EØS, skal ha en nasjonal komité for beskyttelse av forsøksdyr. I Norge er dette Forsøksdyrkomitéen, som fungerer som et rådgivende organ for Mattilsynet (Forsøksdyrkomitéen).

Dyretesting for kosmetikk er forbudt i Norge i henhold til kosmetikklova 2005 § 9. Selv om dyretesting er forbudt til kosmetiske formål blir metoden brukt på mange andre områder, som for eksempel i forskning på biologi, økologi, smittespredning, psykiske lidelser, kreft og diverse andre sykdommer (Universitetet i Bergen, 2014). Formålet med forsøkene kan være å bedre dyrenes tilstand, ved å for eksempel forske på dyresykdommer, men ofte er målet å forske på sykdommer som i hovedsak rammer mennesker.

Ved alle typer dyreforsøk må det søkes om godkjenning fra Mattilsynet, som blir rådet av Forsøksdyrkomitéen (Mattilsynet, 2022). Tall fra 2020 viser at de i løpet av året godkjente dyreforsøk hvor det til sammen ble brukt 2 282 710 individer, hvorav 2 213 101 av dem var fisk (Forsøksdyrkomitéen).

2.3.3 På tross av forbudet

Selv om dyretesting for kosmetikk er ulovlig i EU og EØS, er en mengde av produktene som er tilgjengelige på det europeiske markedet likevel dyretestet. Stort sett dreier det seg om smutthull i regelverket, samt indirekte støtte. I mange land er dyretesting uregulert, og slik kan store internasjonale selskaper teste produktene sine i andre deler av verden, samtidig som de selger de samme produktene i EU og EØS. Disse selskapene bryter altså ikke det europeiske regelverket, da de ikke selger dyretestet kosmetikk i regioner hvor det er forbudt, men europeiske forbrukere ender likevel opp med å støtte dyretesting indirekte når de kjøper produkter fra selskapet. Selskaper som selger til Kina regnes heller ikke som *cruelty free*, da regelverket der tilsier at nesten alle kosmetiske produkter må dyretestes før de kan sendes ut på det kinesiske markedet (Dyrevernalliansen, 2021). Dette betyr ikke bare at produkter som er utviklet og testet på en etisk måte blir dyretestet likevel, men også at ferdige produkter som alt er dyretestet blir testet enda en gang.

Det finnes også selskaper som er imot dyretesting, men som eies av andre selskaper som i sin tur bedriver dyreforsøk. For eksempel er velvære- og kosmetikkbutikken *The Body Shop* kjent for å være opptatt av klimaet, samt menneske- og dyrevelferd. The Body shop markedsførte seg som *cruelty free*, men i 2006 ble selskapet kjøpt opp av kosmetikk-giganten L'Oréal (L'oreal Finance, 2013), som er et selskap som selv bidrar til dyretesting gjennom salg av varer på det kinesiske markedet (Ethical Elephant, 2022). L'Oréal valgte å selge The Body

Shop i 2017, på grunn av reaksjoner fra publikum (Butler, 2017). Men det vil likevel si at kundene som kjøpte fra The Body Shop i den perioden trodde at de støttet et selskap med en viss holdning til etikk og bærekraft, egentlig indirekte bidro til dyretesting likevel. Man må altså ikke bare ta hensyn til det aktuelle selskapets holdninger, men også holdningene til det eventuelle moderselskapet.

Kosmetiske produkter er ganske versatile av karakter, altså kreves det en viss kjemisk oppbygning for at produktet skal ha den lovede virkningen (Dyrevernalliansen, 2017). For eksempel vil en øyekrem som hevder å være rynke-forebyggende ha en annen kjemisk oppbygning enn en øyekrem som har for hensikt å fukte og lysne opp huden under øyet. Poenget her er at kjemiske stoffer er veldig viktige i kosmetikk, men disse kjemiske stoffene kan også ha andre bruksområder. I de norske forskriftene for bruk av forsøksdyr forbyr det ikke bare å teste ferdige produkter, men også kosmetiske ingredienser på dyr (Kosmetikklova, §9, 2005). Hvis den aktuelle ingrediensen derimot har andre virkeområder enn bare i kosmetikk, kan man komme unna med dyretesting i påskudd av at testingen foregår i et ikke-kosmetisk henseende (Mattilsynet, 2020). Selv om den aktuelle ingrediensen i nesten alle tilfeller brukes i kosmetisk sammenheng, kan den altså dyretestes på lovlig vis (Dyrevernalliansen, 2017).

3.0 Drøfting

I denne delen av oppgaven skal jeg bruke forståelsen jeg har oppnådd av antroposentrisme i bakgrunnsdelen, til å vurdere antroposentriske holdninger i det vestlige samfunnet i dag. Jeg skal se på spredningen av det antroposentriske perspektivet i tre punkter: gjennom filosofisk påvirkning på lovverk, gjennom kristendommen, og gjennom endret livsførsel i moderniteten. Dyretesting for kosmetikk kommer inn som et fenomen som skal illustrere tilstedeværelsen av den antroposentriske grunnholdningen vi har i dag. Målet er å komme nærmere et svar på oppgavens problemstilling, altså å forklare hvordan det vestlige, moderne samfunnet ble antroposentrisk – og hvordan det fortsatt er det.

3.1 Hegge - Skillet mellom menneske og dyr

Hjalmar Hegge var en norsk filosof som fremla en hypotese om hvordan skillet mellom menneske og dyr oppsto. Tanken er at mennesket har distansert seg fra naturen, fordi man lærte å oppfatte den på en annen måte.

Hegge skriver om menneskets forhold til naturen i mytisk tid, i boken med det treffende navnet *Mennesket og Naturen*. Det defineres ikke i nøyaktig når mytisk tid var, men man kan forstå det som en betegnelse på tiden før de store verdensreligionene spredte seg. Hegge forstår det slik at mennesket så seg selv som en del av naturen i denne perioden, og at det markante skillet mellom mennesket og dyr som vi kjenner i dag, har oppstått i ettertid. Utviklingen, mener Hegge, startet da man begynte å forklare verden ut ifra teori og abstrakte begreper, fremfor gjennom myter, eventyr og bilder. Det er den vitenskapelige abstraheringen av naturen som har skjøvet den fra oss, og gitt oss et utenfra-perspektiv.

Hegge sammenligner det mytiske individet med et barn fra nåtiden, som forklarer omgivelsene sine gjennom billedmessige oppfatninger og fantasi. Begge har det til felles at de ennå ikke har tilegnet seg vitenskapelig kunnskap om naturen, og derfor ikke kan avsløre prosessene som ligger til grunn for tilsynelatende *magiske* fenomener. Vi danner oss altså mytiske og billedmessige oppfatninger i dag også, slik som man gjorde i mytisk tid. Men som Hegge argumenterer for, ligger den store forskjellen i at vi kan, og vil, avsløre disse oppfatningene som feilaktige ut ifra naturvitenskapelige sannheter (Hegge, 1993). I et forsøk på å forklare og forstå omgivelsene våre, har vi tatt et steg tilbake for å analysere og resonere objektivt – men så tok vi aldri steget tilbake inn i naturen igjen. Forstår vi Hegge rett, kan det late til at det er her skillet mellom mennesket og dyr oppstod, og videre: grunnlaget for det antroposentriske perspektivet.

3.2 Spredningen av det antroposentriske perspektivet – tre faktorer

Tidligere så vi hvordan vestlig filosofi har vært preget av antroposentrisme opp gjennom tidene. Nå skal jeg forsøke å finne ut av hvordan denne oppfatningen har overlevd så lenge, og hvordan den spredte seg fra filosofien til praksis. Jeg skal se på i hovedsak tre faktorer: spredningen av Aristoteles antroposentriske ideer til moderne lovgivning, antroposentriske verdier i kristendommen, samt hvordan den endrede livsførselen under industrialiseringen kan ha hatt innvirkning på vårt natursyn på samfunnsbasis.

3.2.1 Filosofi om til moderne lovgivning

Aristoteles (384-322 fvt.)

Aristoteles regnes som den vestlige verdens viktigste filosof, ved siden av Platon (Fossheim, Aristoteles, 2021). Han var også en viktig naturvitenskapelig forsker, som ble ansett som så troverdig at ingen våget å si imot hypotesene og observasjonene hans. Autoriteten hans sto

sterkt og utfordret helt frem til renessansen (Institutt for biovitenskap, 2020). Derfor blir det relevant å se på hans natursyn, siden hans oppfatninger har preget historien så sterkt i mange hundre år, og fortsatt gjør det den dag i dag.

Aristoteles hadde en teori om at alle levende vesener kan rangeres i en hierarkisk livstrapp, hypotesen har blitt hetende *Scala Naturae*. Rangeringen gikk fra ufullkommen til fullkommen, med mennesket på toppen (Institutt for biovitenskap, 2020). Tanken var at de mindre avanserte livsformene eksisterte for de mer komplekse, lenger oppe på rangstigen. Selv om Aristoteles skrev flere steder i sine biologiske skrifter at dyr eksisterte for sin egen skyld (Wise, 2023), viser *Scala Naturae* det motsatte. Mennesket var på toppen av stigen, og var med det formålet for alle andre levende organismers eksistens. I tillegg nevner Aristoteles i *Politikken* at naturen skapte alle dyrene til menneskets fordel. I ettertiden er det hans antroposentriske synspunkter som blir best husket, fremfor hans mer bio-/økosentriske utsagn (Wise, 2023). Hypotesen *Scala Naturae* besto helt frem til 1800-tallet, da mer utviklingsbaserte evolusjonsteorier ble dominerende (Engeberg-Pedersen, 2009).

Menneskets rasjonelle sjel var det som sikret dem topposisjonen i livstrappen, men Aristoteles var likevel ikke av den oppfatning at dyre- og planteriket var uten et sjeleliv. Han tilegnet naturen en vegetativ sjel, som virket forklarende på det ukjente. I *Om Sjelen* omtaler han sjelen som tilstedeværende i alle ting (Institutt for biovitenskap, 2020), dette kalles animisme, men ble ikke et begrep før på 16-/1700-tallet (Løøv, 2022). Tilhengerne av Pytagoras skole, en filosofisk-religiøs institusjon grunnlagt av Pytagoras på 500-tallet fvt. (Aubert, 2023), var også animister. De trodde på at sjelen kan overføres fra ting til ting, og fra menneske til dyr. Derfor argumenterte de for at man skal ivareta dyr og natur, på grunn av den flyktige sjelen (Institutt for biovitenskap, 2020). Hvis motivasjonen for å la være å sparke en geit er at sjelen dens kan ha tilhørt et menneske tidligere, vil det være antroposentrisk. Men hvis pytagoreerne mente at dyr og natur har en egenverdi uavhengig av menneskene, bar skolen tydelige økosentriske trekk. Forskjellen i Aristoteles og Pytagoreernes animistiske tilnærming var at Aristoteles hadde et dualistisk syn på sjelen, og delte den inn i to: menneskets rasjonelle sjel og plantenes vegetative. Det er altså ingen mulighet for at et menneske blir reinkarnert som en plante eller et dyr.

Stoikerne

Stoisismen var en gresk, filosofisk retning, i perioden år 300 fvt. til år 200 evt. Den ble grunnlagt av Zenon fra Kition, og ført videre fra Athen hvor den hadde sitt utspring, til Roma

av Panaitios (Store Norske Leksikon, 2021). Den bygget på Platon og Aristoteles ideer, og hadde videre en sterk virkning på flere kristne senantikke tenkere. Stoiske ideer dukket igjen opp i renessansen, og ble etter hvert ansett for å ha sterkere tilknytning til kristen moral enn Aristoteles (Koch & Christensen, 2021).

Et viktig prinsipp innen stoicismen er å leve i tråd med naturen, og å føye seg etter den (Store Norske Leksikon, 2021). Samtidig så de på menneskerasen som hevet over naturen på grunn av fornuften, slik Platon og Aristoteles argumenterte for tidligere. Stoikerne var imidlertid av den oppfatning av at det bare fantes én Gud, og at det var han som hadde skjenket menneskene fornuften. Slik som Gud har omsorg for skaperverket sitt, skal menneskene ha omsorg for andre mennesker (Koch & Christensen, 2021).

Stoikerne så på hele verden som en enkelt enhet, som alle ting og alle vesener er en del av. Enheten var Gud, han var verdens form og struktur. En slik oppfatning om at Gud er i alt kalles panteisme (Koch & Christensen, 2021). Basert på dette skulle man tro at stoikerne var økosentrikere, siden de trodde at Gud er i alle ting – for det vil bety at Gud ikke bare er i mennesket, men også i småfugl, alger og gneis. Likevel var de antroposentrikere, i den forstand at de så på dyr som irrasjonelle slaver av instinktene sine. I tillegg trodde de også på Aristoteles livstrapp, eller hierarkiske artsrangering, *Scala Naturae* (Wise, 2023).

St. Augustin

Augustin av Hippo (354-430 evt.) var en filosof og teolog som hadde stor betydning for den vestlige kirkelære (Flottorp, Halvorsen, & Stensvold, 2020). I løpet av livet var han tilhenger av diverse filosofiske retninger, blant annet nyplatonismen (Martinsen, Kristendommen, 2005). Selv om det var nyplatonismen Augustin stort sett identifiserte seg med, foretrakk han stoiske oppfatninger på noen punkter. For eksempel var han mer enig med det stoiske natursynet, og mente derfor at dyr ikke hadde moralsk status (Baltzly, Durand, & Shogry, 2023). Flere stoiske ideer ble altså fremmet av Augustin, og med det innlemmet i kristen teologi. De ble også tatt opp i romersk lovgivning, som kommer frem i avhandlingene til Gaius (fl. 130–180) og Justinian (483–565). På 1000-tallet evt. ble disse lovtekstene studert av europeiske glossatorer, og videre innlemmet i engelsk, og senere amerikansk, lovgivning. (Wise, 2023).

På omtrent samme tid som Augustin levde, skrev en romersk jurist kalt Hermogenianus ordene «*Hominum causa omne jus constitum*», som betyr «Alle lover ble vedtatt for menns skyld». Det blir altså spesifisert at loven skal gjelde for bare mennesker. Spesielt relevant er

denne definisjonen av hvem loven skal gjelde for, da den legger opp til at dyr er juridiske eiendeler fremfor individer underlagt loven. Forskjellen ligger i at juridiske eiendeler ikke har krav på rettigheter, mens individer underlagt loven har det. Det var ikke før sent på 1700-tallet at grupper begynte å arbeide for å få innført lover for beskyttelse av husdyr, og ikke før utpå 1900-tallet at det virkelig tok av (Wise, 2023).

Aristoteles ideer vedrørende dyrs moralske status, og derav deres krav til behandling, ble altså videreført av stoikerne, som inspirerte St. Augustin, som videre fikk disse ideene innlemmet i kristen teologi og romersk lovgivning. Så ble de tatt opp igjen av engelskmennene, innlemmet i deres egen lovgivning, og så videreført til den amerikanske. USA, en av dagens supermakter, en stat som ikke fantes på hverken Augustin, eller Aristoteles tid, bærer likevel med seg begges ettermæle. Dette er ikke bare en forklaring på hvordan antroposentriske ideer spredte seg og holdt stand gjennom århundrer, men også et bilde på hvordan historien på alle måter gjennomsyrrer hverdagen vi lever i, uten at vi trenger å være klar over det.

3.2.2 Spredning av filosofiske ideer til Kristendommen

Kirken hadde lenge monopol på etikk og moral, og vi vet at den arvet deler av dem av Augustin og Stoikerne. I middelalderen og frem til renessansen hadde kristendommen en spesielt sterk autoritet, det fantes ikke et filosofisk felt utenfor kirkens vegger (Martinsen, Kristendommen, 2005). Selv i sekulære, vestlige stater vil kristendommen prege det politiske livet, da disse verdiene er innlemmet i kulturen. Det sier seg nok selv, men menneskene som styrer politikken er jo tross alt produkter av samfunnet og kulturen de vokser opp i. Det blir relevant å undersøke det kristne natursynet, da kristendommen trolig var, eller er, med på å holde antroposentriske verdier i live.

I første Mosebok, som er til felles for både kristendommen og jødedommen, sier Gud «*Vær fruktbare og bli mange, fyll jorden og legg den under dere! Dere skal råde over fiskene i havet og over fuglene under himmelen og over alle dyr som det kryr av på jorden*» (1 Mos. 1:28, Bibel 2011). Om temaet menneskesyn argumenteres det på den norske kirkes nettsider for at mennesket har en iboende verdi uavhengig av status og evne. Gud skapte mennesket nettopp for at det skulle ta rollen som hans stedfortreder på jord, og sørge for at skaperverket blir ivaretatt, og at en tilstand av fred og rettferdighet blir opprettholdt (Den Norske Kirke). Menneskene har altså fått et forvalteransvar for jorden, en oppfatning som går igjen i flere religioner – deriblant islam (Aanesen, 2022).

Begrepet 'teosentrisk' brukes for å beskrive en virkelighetsoppfatning hvor en Guddom er sentrum for alt (Det Norske Akademis Ordbok), dette appellerer for det kristne verdensbildet. Man kan altså ikke si at religionen per definisjon er antroposentrisk, da det er Gud som er midtpunktet og ikke mennesket. Derimot kan man kanskje si at synet på mennesket som et produkt av den allmektige og fullkomne Gud, legitimerer antroposentriske tanker. Gud skapte mennesket i sitt eget bilde, som vil si at menneskene har arvet en del av hans kvaliteter. Det vil da være mer naturlig å sammenligne et menneske, enn for eksempel en maursluker, med Herren. Dermed er det nesten lagt opp til at man vil tilegne seg selv mer verdi enn dyrene, og i utvidet konsekvens marginalisere dem og frata dem moralsk status.

Gud portretteres gjennom beskrivelser og avbildninger som et menneske i forhøyet form, med en innsikt, moral, bevissthet og evner som overskrider de til hans avkom. Den teologiske forklaringen på dette er som nevnt at Gud skapte mennesket i sitt eget bilde. Likevel; det at guden folk tilber ligner så mye på dem selv, kan tolkes på vidt forskjellige måter. For en religiøs, en troende, vil menneskets likhet med Gud være en kvalitet som gjør oss overlegne dyrene – en faktor som forhøyer vår status. Ser man på det fra et mer evolusjonært-vitenskapelig perspektiv, uten noe personlig forhold til religion, vil det heller virke som om mennesket har basert tanken om Gud på seg selv. Tenker man altså at mennesket skapte Gud og ikke omvendt, vil det bekrefte et antroposentrisk verdigrunnlag i religionen. Har man den oppfatningen av at Gud skapte mennesket, vil likevel antroposentrismen komme inn som en følge av det teosentriske perspektivet.

3.2.3 Urbanisering og industrialisering

Som et resultat av den industrielle revolusjon i perioden rundt århundreskiftet 1700 til 1800, endret folks livsstil seg betraktelig. Man gikk fra et landbrukssamfunn hvor de fleste arbeidet med jorden for å forsørge seg selv og sine nærmeste, til et industrielt by-samfunn (Schumpf, Bull, & Tvedt, 2022). Dette skiftet som skjedde under industrialiseringen har sannsynligvis påvirket menneskers forhold til naturen ytterligere.

Den nye, urbane livsstilen gjorde at man ikke i like stor grad måtte forholde seg til moder jord, og naturens nåde, i hverdagen. Man gikk til butikken for å kjøpe grønnsaker, på samme måte som man gikk til butikken for å kjøpe melk, egg og kjøtt uten å ha noe som helst kontakt med dyrene som hadde produsert varene. Man så ikke kua inn i øynene før man slaktet den, man fikk kjøttet dens ferdig oppkuttet, og ferdig innpakket av kassadama. På grunn av mangelen på personlig kontakt med dyrene ble produktene de produserte det eneste man forholdt seg til ved dem. Med dette utgangspunktet er ikke veien lang til å se på dyr som

utelukkende ressurser, og ikke levende vesener, da man bare møter dem etter de allerede er døde. På den annen side var man omgitt av mennesker til enhver tid. Man trengte ikke be til høyere makter for at det skulle bli godt vær slik at avlingene skulle overleve. Det som bestemte om du ville ha et godt og trygt liv var deg selv, andre mennesker og sosiale strukturer bygget opp av-, og for mennesker.

Under den industrielle revolusjonen så man at effektivisering førte til teknologisk utvikling og økonomisk oppgang. Effektivisering av landbruket var viktig, slik at en mindre gruppe kunne produsere et overskudd som flertallet kunne leve av. Siden ikke alle måtte bruke dagene sine på å pleie jorden, ble det mulig å skifte fokuset over på innovasjon, nyskaping og forskning. Arbeidere ble satt i fabrikker, ofte på samlebånd, for å sette sammen deler, dag inn og dag ut uten å noen gang se det ferdige produktet. Spesialiseringen i arbeidslivet førte til fremmedgjøring, og vilkårene de arbeidet under var dessuten ofte svært krevende og helsefarlige. Den dårlige behandlingen av arbeiderne resulterte i en bevegelse som kjempet for rettigheter på arbeidsplassen, og etter en hard kamp ble kravene de stilte gradvis innfridd.

På en annen side var det ikke bare mennesker som ble redusert til vilkårlige arbeidere på denne tiden, men også dyr i landbruket. I *Animal Farm* av George Orwell evner kanskje gårdsdyr å organisere seg, og å utkjempe politiske maktkamper, men slike ting hender ikke utenfor den litterære verden. De antroposentriske filosofene vi har sett på tok feil i at dyr er maskiner som slaver for programmerte instinkter og gitte fysiske lover, mange dyr er sterkere stilt kognitivt enn det vi har antatt (Gorman, 2003). Likevel er det fortsatt tydelig at mennesket er overlegent intellektuelt. Sauer forstår ikke arbeidsrett, og griser kan hverken forhandle om lønn, kost eller losji. Gårdsdyrene er fortsatt like undertrykte som arbeiderne var i perioden under og etter den industrielle revolusjon. Landbruksdyrene kan ikke kjempe for bedre vilkår på arbeidsplassen, og vi har ikke vært flinke nok til å gjøre det for dem.

De fleste av oss har en ganske annen hverdag enn den som var vanlig i moderniteten, men selv om samfunnet har utviklet seg en del siden den tid, gjelder mange av de samme grunnprinsippene fortsatt. Aldri før har så store deler av verdens befolkning bodd i byer, og så få på landet (Ritchie & Roser, 2019). Landbruket er industri, dyrene er ikke levende vesener som fødes, lever og dør – de er varer som produseres, selges og går ut på dato. Dyrene i landbruket lever fortsatt, ofte, under forferdelige kår, men et bedre eksempel på tingliggjøringen av dyr i det moderne samfunnet er dyretesting for kosmetikk. Motivasjonen bak en dyreforsøksprosess i kosmetisk sammenheng er ikke å få dekket vitale behov, til forskjell fra i kjøttindustrien hvor dette faktisk er et sentralt aspekt. Forsøksdyrene lever

begredelige liv innesperret i bur, og blir i tillegg utsatt for mye smerte i sammenheng med selve forskningen. Kosmetikk er sjelden nødvendig for noens overlevelse. Selv om vi kanskje behøver slikt som tannkrem, såpe og kondomer, er mange av produktene vi kjøper kun beregnet til overfladisk bruk. Det betyr ikke at man burde innføre et forbud mot sminke- og hårpleieprodukter, men ingen burde behøve å dø for en øyeskyggepalett. Finnes det et tydeligere tegn på egosentrisme og mangel på sympati enn å utnytte andre levede vesener for å forbedre sitt eget utseende? Da er det bedre å være litt stygg på utsiden, enn å bidra til en industri som er veldig stygg på innsiden.

Distanse

Det er ikke sikkert at det alltid er et spørsmål om antroposentrisme, men om distanse. Hegge argumenterte for at tidlig vitenskapelig utvikling skapte distanse, og ifølge den logikken bør den ekstreme, teknologiske utviklingen under industrialiseringen også ha bidratt til ytterligere distanse. Separasjonen, eller inndelingen av naturen og det daglige i to forskjellige sfærer, er tilsynelatende enda mer utpreget i dag, da tall fra 2018 viser at mer enn halvparten av verdens befolkning lever i byer (Ritchie & Roser, 2019). Siden dagliglivet vårt er så separert fra naturen, og så preget av mellommenneskelige forhold, er det vanskelig å forestille seg at de to har en så betydelig virkning på hverandre som de faktisk har. Denne distansen bidrar trolig til et sterkere, antroposentrisk perspektiv.

Et eksempel på distanse, som ikke handler om antroposentrisme, er menneskers tendens til å utnytte også andre mennesker for egen vinning. Mange industrier har sin arbeidskraft i utviklingsland hvor ansatte ikke har de samme strenge kravene på beskyttelse som de har i vesten, slik at det blir lettere å drive effektiv, kapital-orientert vareproduksjon. Buksa jeg har på i skrivende stund ble muligens sydd av et vietnamesisk barn, på samme måte ble MacBook-en jeg skriver på trolig laget av mineraler som var sanket av slaver i fjerntliggende land. Dette er kjent for mange, men siden distansen er så stor mellom kjøper og produsent, blir det mulig for forbrukeren å koble ut det moralske kompasset et øyeblikk. Slik ender mange opp med å støtte opp under en industri de egentlig regner som uetisk, siden det hele blir så fjernt at man ikke helt klarer å forholde seg til det. Overfører man dette til industrier hvor det er dyr som blir undertrykt, fremfor mennesker, kan det bli enda lettere for forbrukeren å unnlate å ta hensyn til sannheten, hvis antroposentrismen også spiller inn. Vi vet for eksempel at forsøksdyr i kosmetikkindustrien blir dårlig behandlet, men distansen gjør sannheten dus og fjern. Samtidig må det være noe som legitimerer mishandlingen fra

industriens side, og det er nok en grunn til at de velger å teste produktene på mus og rotter fremfor menneskepersoner.

Holder man en Dior-leppestift i hånden er det vanskelig å se på den som noe mer enn et luksuriøst skjønnhetsprodukt: en skinnende liten sak man kan oppbevare i vesken sin, og som man kan smøre utover leppene sine når man vil se litt ekstra fin ut. Kanskje har man lest på nettet at det store, anerkjente merkevarehuset Dior benytter seg av dyretesting i fjerntliggende land (Olukiran, 2023), men det er vanskelig å faktisk relatere alt dette vonde til den uskyldige leppestiften man ser fremfor seg. Vi hører historier om grisebønder som har hauger med råtnende grisekadavre liggende på gården (Børstad, Hatland, Woll, & Ørnhaug, 2023), men vi klarer kanskje ikke helt å forholde oss til det heller, siden vi aldri har sett noe lignende selv. Det kan være flere faktorer som driver bonden til å handle på denne måten, for eksempel personlige omstendigheter som tærer på den psykiske helsen. Likevel er denne dårlige behandlingen av spesielt griser en regelmessig forekomst i kjøttindustrien (Dyrevernalliansen, 2018), og det styrker hypotesen om at antroposentriske verdier har en finger med i spillet. Vi som forbrukere leser om dette i avisen, og tenker at tingenes tilstand ikke holder mål, og så tar vi oss likevel en tur over svenskegrensa for å handle inn 14 pakker bacon.

Siden det ikke er forbrukerne selv som gjør handlingen, legger de ansvaret over på produsenten. Det er noe vi ser i alle industrier hvor det foregår uetisk produksjon, både der mennesker blir utnyttet, og der dyr blir utnyttet. Distanse er altså en avgjørende faktor, som hindrer folk fra å reagere. Jo mindre man kan relatere til noe, jo mindre sympati har man, og her kommer vel grunnen for antroposentrisme inn. Fordi vi har mer til felles med andre mennesker enn vi har med dyr, har vi også mer sympati med andre folk. Slik blir antroposentrisme naturligvis en forsterkende faktor.

Etter globaliseringen har vi innsett hvor stor verden er, spesielt etter digitaliseringen av samfunnet. Informasjon fra alle verdens hjørner blir presset på oss, og vi er ment til å ta stilling til alt sammen. Grusomheter av alle slag blir delt i tabloider og på sosiale medier, og individet kan sitte igjen med en følelse av apati. Verden er stor, vi er så veldig små i forhold, men likevel har vi et ansvar for å handle ut fra det vi mener er riktig, selv om ikke hele verden følger med oss. Selvsagt har den som gjennomfører for eksempel et dyreforsøk et større ansvar enn hver enkelt forbruker, men hvis ingen hadde kjøpt dyretestede produkter hadde det etter hvert ikke skjedd noe dyretesting heller.

Selv om individet tar avstand fra dyremishandling, støttes den likevel indirekte på samfunnsbasis. Ikke fordi forbrukerne ikke føler medynk, eller fordi de er blottet for empati, men mye på grunn av denne distansen som separerer en virkelighet fra en annen, og som forsterker antroposentriske tilnærminger.

3.3 Antroposentrisme – en nødvendighet?

Ikke alle er enige i at antroposentrisme er en dårlig ting. Er det ikke tross alt avgjørende viktig at vi prioriterer våre egne interesser? Tim Hayward er en av dem som mener at anti-antroposentrikere er på grensen til misantropiske, og at det er uproduktivt å kritisere antroposentrismen siden man feiler i å skille den fra vanlige menneskelige interesser. Han mener at selve begrepet blir misbrukt som en kritikk mot hele menneskerasen, og at en redefinering av det derfor er nødvendig. Antroposentrisme er et bilde på menneskets kjærlighet til seg selv og andre mennesker. Noe som er positivt, siden det legger opp til kjærlighet også ovenfor ikke-mennesker, mener Hayward (Kopnina, Washington, Taylor, & Piccolo, 2018). Selv om det stemmer at selvberging er et naturlig instinkt, kan man umulig nekte for at det kan få dårlige konsekvenser for dem som ikke er en del av dette selv. For eksempel min egen katt, vil jeg kalle relativt *felinesentrisk*. I alle tilfeller prioriterer han sine egne, feline interesser; han stjeler min mat hvis han er sulten. Han krever retten til å bringe mus inn i oppholdsrommene når det passer ham, slik at andre må rydde opp etterpå. Og han holder hele husholdningen oppe på natta når den blir for lang og kjedelig, selv om resten av oss har en helt annen døgnrytme å forholde oss til. Slik oppførsel er karakteristisk for katter, de setter sine egne interesser først uten å ta konsekvensene for andre i betraktning. Den sentrale forskjellen på antroposentrisme og '*felinesentrisme*' er at menneskene har en særegen posisjon i næringskjeden, og med det et ekstra ansvar. Om det var Gud som ga oss forvalteransvaret for jorden, eller om vår stand og stilling simpelthen skyldes en lang utvikling, må det regnes som et faktum at våre handlinger får større konsekvenser enn andre dyrs handlinger. Det at katter prioriterer sine egne interesser truer ikke menneskeheten som art, men hvis menneskene skulle neglisjert kattene ville det ha helt andre følger.

Det er nødvendig at vi prioriterer vår egen overlevelse, uten tvil, men er det kun i forsøket på å dekke våre vitale behov at vi forvolder skade på andre arter? Økosentrikeren Arne Næss var, som vi vet, svært kritisk til antroposentrismen, og mente at den vil bli vår undergang.

Punktene Næss og Sessions utviklet gikk, som vi husker, ut på at biologisk mangfold ikke skal begrenses med mindre det er nødvendig for å dekke vitale behov. Selv en av de fremste representantene for økosentrismen mener altså at menneskers behov skal dekkes. Kan man da

si at kritikere av antroposentrismen er misantropiske? Selv om noen skulle være det, dreier kritikken av antroposentrismen seg stort sett om menneskenes mishandling av dyr og natur i tilfeller hvor det ikke er nødvendig for vår overlevelse. For eksempel forsøk hvor dyr påføres sykdom i håp om å finne en kur mot kreft hos mennesker, vil være moralsk tvilsomt ifølge Næss, som mente at man må begrense det økende folketallet (Madsen, 2023). Samtidig er det vitalt for kreftsyke å kureres, og derfor kan det sannsynligvis unnskyldes. Med tanke på hans utilitaristiske ståsted ville Singer kanskje mene at denne type forsøk var etisk forsvarlig, siden man forhåpentligvis vil kunne redde flere liv enn man tar i forskningsprosessen. Begge ville derimot være enige i at i et forsøk for testing av solpudder, hvor flere kaniner blir skadet og syke i prosessen, gjerne med døden til følge, vil være uetisk. Næss fordi tilgangen på solpudder ikke er et vitalt behov, og at man derfor begrenser det biologiske mangfoldet og tar et verdifullt liv unødige. Singer fordi forsøket vil gjøre mer vondt enn godt – siden kaninenes smerte veier tyngre enn solpudder-brukerens glede over produktet. Nå snakker vi jo kanskje ikke bare om ett eneste forsøk, men om en hel industri hvor disse forsøkene er rutine.

3.4 På den lyse siden ...

I dag ser man en økende interesse for ivaretagelse av dyr og miljø, spesielt hos den yngre generasjonen. Norske skoleungdommer har streiket for å demonstrere sin frustrasjon over manglende tiltak mot klimakrisen. I tillegg jobber dyrevernsorganisasjoner som PETA, Cruelty Free Internasjonal, og for eksempel NOAH og Dyrevernsalliansen i Norge, for en bedret dyrevelferd. Folk graviterer mot bærekraftige alternativer når de skal ta hverdagslige valg, slik som den økende markedsverdien til det veganske kosmetikkmarkedet er et eksempel på. En rekke vareprodusenter har valgt å gå over til mer bærekraftige emballasjetyper, laget av gjenvinnbare materialer som papir og tre. I flere tilfeller har forbrukere skapt positiv, bærekraftig endring. For eksempel i 2012 ble det ført kampanjer mot bruk av palmeolje, som resulterte i at mange tok avstand fra en rekke produkter, og på grunn av dette ser vi at forbruket av palmeolje har blitt redusert med 2/3 (Bedin, 2019).

Næss ville kanskje ha argumentert for at noen miljøvernere i dag fortsatt kjemper for en grunn økologi, altså at de fokuserer for mye på enkelt-fenomener, og ikke utfordrer antroposentriske holdninger i samfunnet i stor nok grad. I desember 2022 inngikk FN en avtale som skal ivareta naturen og hindre begrensning av biologisk mangfold (FN-sambandet, 2022). Dette er en stor seier for klimaforkjempere, en stor seier for naturen – og etter hvert til og med en stor seier for dem som ikke bryr seg om den. I en artikkel WWF har skrevet om naturavtalen står

det «*Naturen forsvinner i et alarmerende tempo verden over, mye på grunn av måten vi bruker den på*». De beskriver også avtalen som «(...) en milepæl for bevaring av verdens natur» (WWF). Målet er altså å ivareta naturen, men basert på måten de formulerer seg på er det tydelig at de har menneskelige interesser i mente. Fra et antroposentrisk perspektiv er naturen noe som kan *brukes*, fra et økosentrisk er den noe som eksisterer, noe som lever og noe som finnes. Videre i nevnte artikkel beskrives det hvilke materielle og økonomiske fordeler naturen gir oss. Den beskrives som vårt livsgrunnlag, og den beskrives som en mekanisme som fanger opp Co2 og andre klimagasser, som skaper global oppvarming og som igjen truer vårt livsgrunnlag. Alle disse tingene stemmer, og vår egen utryddelse burde være en solid motivasjon til å redde klimaet, men dette er likevel et eksempel på det Næss muligens ville ha kalt for grunn økologi. Uansett hensikt er jo tross alt avtalen en redning, og de som har kjempet for den har nok hatt interesse i å bevare naturen for dens egen skyld også.

Som tidligere diskutert, har vi sett en vekst i forbruket av vegansk kosmetikk. Dette skyldes forbrukernes økte bevissthet, men også at det finnes flere tilgjengelige alternativer som er cruelty-free. De to faktorene spiller hen på hverandre; det er flere veganske alternativer fordi forbrukerne velger dem, og forbrukerne velger veganske alternativer fordi de er tilgjengelige. Flere populære kosmetikkprodusenter er cruelty free, slik som for eksempel Gardinier (Gardinier), Fenty Beauty (Cruelty-Free Kitty), NYX, Dove (PETA) og The Ordinary (PETA).

For tiden har mange offentlige skikkelser egne kosmetikk-merker, slik som nettopp Fenty Beauty av pop-artisten Rihanna. På denne måten bruker kjendiser plattformen de allerede har til å skape nytt, og ofte med stor suksess. Kroneksempelen på dette må være influenseren, modellen, og business-kvinnen Kylie Jenner. Jenner vokste opp i det offentlige søkelyset som den yngste av Kardashian/Jenner-søstrene, og hadde med det en plattform fra veldig ung alder. I 2015 startet hun sminkemerket sitt, Kylie Cosmetics (Forbes), som tok verden med storm. Forbrukere har ofte stilt strenge krav til industrien, men til produkter lansert av offentlige skikkelser er forventningene enda høyere. I tilfeller slik som ved Kylie Cosmetics, hvor det er først og fremst én person som fronter hele selskapet, er det enklere for forbrukerne å klage over uetiske valg og å kreve en endring. Derfor er kjendisers kosmetikkmerker ofte Cruelty-Free, da de som frontfigur bærer mye av selskapets ansvar, og i mindre grad har en industri å skyldes på. Det at alle disse kjendis-merkene velger etisk produksjon skaper høyere forventning for etisk standard i kosmetikkindustrien generelt.

Til tross for den antroposentriske grunnholdningen som man kan si at preger det vestlige samfunnet i dag, er økosentrismen et voksende perspektiv som sjarmerer folk på et individuelt plan. Det at samfunnet i en grad er antroposentrisk, er ikke ensbetydende med at alle individer er antroposentrikere. Å velge veganske og bærekraftige alternativer er en positiv trend, og fremgangen som har blitt gjort er et bevis på makten forbrukerne har – og også at folk flest vil ivareta miljøet, men at deler av industrien henger litt etter.

4.0 Konklusjon

Antroposentrismen har sine røtter langt tilbake i tid, et menneske-sentrert syn fremmedgjort fra naturen. Det oppsto ved distanse, ble forsterket ved distanse, og opprettholdes fremdeles ved distanse. Hegge argumenterte for at det evinnelige skillet mellom menneske og dyr, som kan tenkes er grunnlaget for den antroposentriske tankegangen, oppsto da vi forsøkte å forklare naturen ut fra teori og vitenskap fremfor erfaring og personlig relasjon.

Abstraheringen fortsatte ved filosofenes undersøkelser, og deres idealisering av det fornuftige vesen degraderte dyre- og naturriket til et ressursfult, men dødt sted. Antroposentrismen var nå et faktum, men ble trolig ikke allemannseie før industrialiseringen i Vesten. Distansen mellom menneske og dyr dreide seg ikke lenger bare om fornuft og evnelag, men også om fysisk distanse. Urbaniseringen som skjedde da, og fortsatt intensiveres, resulterer i at stadig flere mennesker ikke har noe personlig forhold til dyr, foruten om kjæledyr. Dette kan forklare hvorfor kjæledyrene våre tilegnes mer verdi enn dyrene i industrien, da det er disse folk flest faktisk har et forhold til.

Spredningen av det antroposentriske natursynet er altså en konsekvens av vår teknologiske utvikling. En utvikling hvor ønsket om økonomisk vekst krevde effektivisering, slik at folk og dyrs egeninteresser ble satt til side. Der menneskene kunne protestere og demonstrere for å få bedre arbeidsforhold, var, og er, dyrene prisgitt omstendighetene. I dag blir det antroposentriske perspektivet utfordret av økosentriske strømninger. Menneskene storsamfunnet består av deler ikke nødvendigvis den antroposentriske grunnholdningen, den henger først og fremst igjen som en etterlevning etter en urgammel tradisjon. Selv om flere nå har en bio-/økosentrisk innstilling vil det fortsatt være utfordrende for dem å avsløre antroposentriske tendenser i dagliglivet, da de er så godt integrert i det vi kjenner, og fordi vi, menneskene, tross alt er et produkt av den tradisjonen og historien som ligger bak oss. Dyretesting for kosmetikk er et eksempel på en av de strukturene hvor antroposentrismen holder stand. Det er også et eksempel på hvordan den økosentriske trenden utfordrer den

antroposentriske, og hvordan en annen del av samfunnet ikke evner å forholde seg til det på grunn av distanse.

Det er naturlig å ønske å ivareta egne interesser, det er naturlig å ville sikre egen overlevelse, men det er ingen unnskyldning til å undertrykke og utnytte andre. Man kan ikke bruke sin egen superioritet som unnskyldning for å forvolde skade på andre, det er dette som er faren ved, og dessverre en reell konsekvens av, det antroposentriske perspektivet. Man kan argumentere for at antroposentrismen er naturlig, men det at noe er naturlig betyr ikke nødvendigvis at det er moralsk forsvarlig.

Bibliografi

- Aanesen, K. H. (2022, Februar 16). *Antroposentrisme, biosentrisme og økosentrisme*. Hentet Februar 17, 2023 fra NDLA: <https://ndla.no/nb/subject:1:83ce68bc-19c9-4f2b-8dba-caf401428f21/topic:1:116bf8f9-b9af-4fea-8152-02a2feeaf5a4/topic:1:081db4a3-e85b-46c2-b3d4-25916701ab3b/resource:faa88c14-b3c3-4143-bc33-99988841871c>
- Ariansen, P., Bostad, I., & Mathisen, S. (2004). *Exphil 1. Tekster i filosofi- og vitenskapshistorie*. (Ø. Rabbås, Red.) Oslo: Filosofisk institutt ved Universitetet i Oslo.
- Aubert, K. E. (2023, Februar 28). *Pytagoras*. Hentet Mars 14, 2023 fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/Pytagoras>
- Baltzly, D., Durand, M., & Shogry, S. (2023, januar 20). *Stoicism*. Hentet mars 21, 2023 fra Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/entries/stoicism/#pagetopright>
- Børstad, J., Hatland, L. E., Woll, V., & Ørnhaug, E. R. (2023, januar 10). *Rykket ut og fant over 200 griser: -En dyretragedie*. Hentet mars 22, 2023 fra NRK: https://www.nrk.no/trondelag/politiet-etterforsker-alvorlig-dyresak-i-trondelag_-_200-dode-griser-1.16251381
- Bedin, T. (2019, februar 21). *Jeg bidrar til bærekraftig forbruk*. Hentet Mars 23, 2023 fra NDLA: <https://ndla.no/nb/subject:d1fe9d0a-a54d-49db-a4c2-fd5463a7c9e7/topic:a2f5aaa0-ab52-49d5-aabf-e7ffeac47fa2/topic:b7eae136-0978-4167-be0d-2903374fc6ca/topic:65ecae7c-ffc4-40a6-82bf-a1e570680704/resource:15d5dd32-f363-45b2-8b52-75e52dcef8e4>
- Bibelselskapet. (u.d.). *Første Mosebok*. Hentet Februar 14, 2023 fra Bibelselskapet: <https://bibel.no/Nettbibelen?parse=1mos+1,26-31>
- Butler, S. (2017, Juni 17). *L'Oréal to sell Body Shop to Brazil's Natura in 1bn deal*. Hentet februar 10, 2023 fra The Guardian: <https://www.theguardian.com/business/2017/jun/09/loreal-body-shop-natura-aesop>
- Cruelty Free International. (u.d.). *Types of Animal Testing*. Hentet Februar 2023 fra Cruelty Free International: <https://crueltyfreeinternational.org/about-animal-testing/types-animal-testing>
- Cruelty-Free Kitty. (u.d.). *Fenty Beauty is cruelty-free*. Hentet mars 23, 2023 fra Cruelty-Free Kitty: <https://www.crueltyfreekitty.com/brands/fenty-beauty/>
- Den Norske Kirke. (u.d.). *Hva er et menneske?* Hentet Februar 13, 2023 fra Den Norske Kirke: https://www.kirken.no/nb-NO/kristen-tro/kristen-tro/hva_er_et_menneske/
- Det Norske Akademis Ordbok. (u.d.). *Teosentrisk*. Hentet Februar 14, 2023 fra Det Norske Akademis Ordbok: <https://naob.no/ordbok/teosentrisk>

- Dyrevernalliansen. (2017, April 21). *Kosmetikk testes på dyr i EU på tross av forbud*. Hentet fra Dyrevern.no: <https://dyrevern.no/dyreforsok/kosmetikk-testes-pa-dyr-i-eu-pa-tross-av-forbud/>
- Dyrevernalliansen. (2018, 16 Januar). *Dyreforsøk*. Hentet Februar 2023 fra Dyrevernalliansen: <https://dyrevern.no/dyreforsok/tester-som-brukes-pa-forsoksdyr/>
- Dyrevernalliansen. (2018, Juni 5). *Norske griser fortjener bedre*. Hentet mars 22, 2023 fra Dyrevernalliansen: <https://dyrevern.no/landbruksdyr/norske-griser-fortjener-bedre/>
- Dyrevernalliansen. (2020, juni 15). *Forsøksdyrene lider*. Hentet mars 21, 2023 fra Dyrevernalliansen: <https://dyrevern.no/dyreforsok/forsoksdyrene-lider/>
- Dyrevernalliansen. (2021, Januar 20). *Alternativer til dyreforsøk*. Hentet Mars 21, 2023 fra Dyrevernalliansen: <https://dyrevern.no/dyreforsok/alternativer-til-dyreforsok/>
- Dyrevernalliansen. (2021, Januar 20). *Fakta om forsøksdyr og dyreforsøk*. Hentet Februar 6, 2023 fra Dyrevernalliansen: <https://dyrevern.no/article/fakta-om-forsoksdyr-og-dyreforsok/>
- Dyrevernalliansen. (2021, September 1). *Spørsmål og svar om dyretesting*. Hentet fra Dyrevern.no: <https://dyrevern.no/dyreforsok/sporsmal-og-svar-om-dyretesting/>
- Dyrevernalliansen. (u.d.). *Dyretesting*. Hentet Mars 11, 2023 fra Dyrevernalliansen: <https://dyrevern.no/velg-dyrevennlig/dyretesting/>
- Engeberg-Pedersen, T. (2009, Februar 1). *Scala naturae*. Hentet Mars 11, 2023 fra Den Store Danske: https://denstoredanske.lex.dk/scala_naturae
- Ethical Elephant. (2022, Oktober 12). *Is L'oreál Paris Cruelty-Free and Vegan?* Hentet Februar 10, 2023 fra Ethical Elephant: <https://ethicalelephant.com/is-loreal-cruelty-free-vegan/>
- Flottorp, H., Halvorsen, P. B., & Stensvold, A. (2020, Mars 12). *Augustin av Hippo*. Hentet Mars 21, 2023 fra Store Norske Leksikon: https://snl.no/Augustin_av_Hippo
- FN-sambandet. (2022, desember 21). *FNs naturavtale*. Hentet mars 23, 2023 fra FN-SAMBANDET: <https://www.fn.no/om-fn/avtaler/miljoe-og-klima/fns-naturavtale>
- Forbes. (u.d.). *Kylie Jenner*. Hentet mars 23, 2023 fra Forbes: <https://www.forbes.com/profile/kylie-jenner/>
- Forsøksdyrkomitéen. (u.d.). *Bruk av forsøksdyr i Norge*. Hentet Februar 6, 2023 fra Forsøksdyrkomitéen: <https://www.forsoksdyrkomiteen.no/bruk-av-forsoksdyr-i-norge/>
- Fortune Business Insights. (2022, April). *Beauty & Personal Care/ Vegan Cosmetics Market*. Hentet Mars 21, 2023 fra Fortune Business Insights: <https://www.fortunebusinessinsights.com/vegan-cosmetics-market-106594>
- Fossheim, H. (2021, Juli 9). *Aristoteles*. Hentet Mars 11, 2023 fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/Aristoteles>
- Fossheim, H. (2023, Februar 8). *Thales fra Milet*. Hentet Mars 8, 2023 fra Store Norske Leksikon: https://snl.no/Thales_fra_Milet

- Gardinier. (u.d.). *Gardinier er offisielt godkjent av Cruelty Free International*. Hentet mars 23, 2023 fra Gardinier.no: <https://www.garnier.no/om-garnier/cruelty-free-international>
- Gorman, J. (2003, november 11). *Are animals smarter than we think?* Hentet mars 23, 2023 fra The New York Times: <https://www.nytimes.com/2003/11/11/science/are-animals-smarter-than-we-think.html>
- Hegge, H. (1993). *Mennesket og Naturen. Naturforståelsen gjennom tidene - med særlig henblikk på vår tids miljøkrise* (2. utgave. utg.). Oslo: Antropos forlag A.S.
- Holmen, H. A. (2022, April 29). *Rasjonalitet*. Hentet Mars 8, 2023 fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/rasjonalitet>
- Humane Society International. (u.d.). *About animal testing*. Hentet Februar 9, 2023 fra Humane Society International: <https://www.hsi.org/news-media/about/>
- Institutt for biovitenskap. (2020, April 27). *Historien om gresk naturfilosofi*. Hentet Mars 11, 2023 fra Universitetet i Oslo: <https://www.mn.uio.no/ibv/tjenester/kunnskap/plantefys/leksikon/h/historien-om-gresk-naturfilosofi.html>
- Koch, C. H., & Christensen, J. (2021, Mars 5). *Stoicisme*. Hentet Mars 14, 2023 fra Den Store Danske: <https://denstoredanske.lex.dk/stoicisme>
- Kopnina, H., Washington, H., Taylor, B., & Piccolo, J. J. (2018, Januar 18). *Anthropocentrism: More than Just a Misunderstood Problem*. Hentet Mars 9, 2023 fra Springer Link: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10806-018-9711-1>
- Kværne, P. R. (2023, Januar 22). *gud - i kristendommen*. Hentet Februar 14, 2023 fra Store Norske Leksikon: https://snl.no/gud_-_i_kristendommen
- Kværne, P., Groth, B., & Løøv, M. (2022, Mars 30). *skapelsesmyter*. Hentet Februar 14, 2023 fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/skapelsesmyter>
- Løøv, M. (2022, Oktober 31). *Animisme*. Hentet Mars 11, 2023 fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/animisme>
- Leaping Bunny Program. (u.d.). *Types of Animal Tests*. Hentet Februar 2023 fra Leaping Bunny Program: <https://www.leapingbunny.org/types-animal-tests>
- L'oreal Finance. (2013, Desember 13). *The Body Shop finalizes the acquisition of 51% in Brazil's Emporio Body Store*. Hentet Februar 10, 2023 fra L'oreal Finance: <https://www.loreal-finance.com/eng/news-release/body-shop-finalizes-acquisition-51-brazils-emporio-body-store>
- Madsen, P. (2023, Mars 7). *Deep ecology*. Hentet Mars 8, 2023 fra Britannica: <https://www.britannica.com/topic/deep-ecology>
- Martinsen, V. (2005, oktober). *Kristendommen*. Hentet mars 21, 2023 fra Filosofi.no: <https://filosofi.no/kristendommen/#augustin>
- Martinsen, V. (u.d.). *René Descartes*. Hentet Mars 8, 2023 fra Filosofi.no: <https://filosofi.no/rene-descartes/>

- Mattilsynet. (2020, August 18). *Dyretesting av kosmetikk i EU- og EØS-land*. Hentet Februar 7, 2023 fra Mattilsynet: https://www.mattilsynet.no/kosmetikk/dyretesting_av_kosmetikk_i_eu_og_eosland.1286
- Mattilsynet. (2022, Oktober 21). *Forsøksdyr*. Hentet Februar 7, 2023 fra Mattilsynet: https://www.mattilsynet.no/dyr_og_dyrehold/dyrevelferd/forsoksdyr/
- Næss, A., & Sessions, G. (1984). *The Basic Principles of Deep Ecology*. Hentet Mars 9, 2023 fra uwosh.edu: <https://www.uwosh.edu/facstaff/barnhill/ES-243/pp%20outline%20Deep%20Ecology.pdf>
- Olukiran, T. (2023, mars 22). *Is Dior cruelty-free and vegan?* Hentet fra Planted: <https://allplants.com/blog/lifestyle/is-dior-vegan-and-cruelty-free>
- PETA. (u.d.). *15 Great Cruelty-Free Companies*. Hentet mars 23, 2023 fra PETA: <https://www.peta.org/living/personal-care-fashion/15-great-cruelty-free-companies/>
- PETA. (u.d.). *The Ordinary*. Hentet mars 23, 2023 fra PETA: <https://crueltyfree.peta.org/company/the-ordinary/>
- Pinto, M. (2021, April 23). *CHINA – THE END OF ANIMAL TESTING REQUIREMENTS FOR COSMETICS?* Hentet Februar 13, 2023 fra Critical catalyst: <https://criticalcatalyst.com/china-is-it-the-end-of-animal-testing-requirement-for-cosmetics/>
- Ritchie, H., & Roser, M. (2019, november). *Urbanization*. Hentet mars 22, 2023 fra Our World in Data: <https://ourworldindata.org/urbanization>
- Sagdahl, M. S. (2019, Januar 2). *Peter Singer*. Hentet Mars 9, 2023 fra Store Norske Leksikon: https://snl.no/Peter_Singer
- Sagdahl, M. S. (2019, Juni 20). *Verdi*. Hentet Mars 12, 2023 fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/verdi>
- Sagdahl, M. S. (2020, Juli 24). *Verditeori*. Hentet Mars 12, 2023 fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/verditeori>
- Sagdahl, M. S. (2021, Juli 1). *Utilitarisme*. Hentet Mars 9, 2023 fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/utilitarisme>
- Schrumpf, E., Bull, E., & Tvedt, K. A. (2022, Desember 5). *Den industrielle revolusjon*. Hentet Mars 17, 2023 fra Store Norske Leksikon: https://snl.no/den_industrielle_revolusjon
- Språkrådet; Universitetet i Bergen. (u.d.). *Ordbøkene/antroposentrisk*. Hentet Januar 2023 fra Ordbøkene : <https://ordbokene.no/bm,nn/search?q=antroposentrisk&scope=ei>
- Statista. (u.d.). *Consumer Market Insights/Beauty and personal care world wide*. Hentet Mars 9, 2023 fra Statista: <https://www.statista.com/outlook/cmo/beauty-personal-care/worldwide#revenue>
- Store Norske Leksikon. (2018, Juni 25). *økofilosofi*. Hentet Februar 16, 2023 fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/økofilosofi>

- Store Norske Leksikon. (2021, Juli 1). *Stoisk filosofi*. Hentet Mars 14, 2023 fra Snl.no:
https://snl.no/stoisk_filosofi
- Taylor, K. (2020, Mars 25). *Nearly 200 million animals used in medical research worldwide*. Hentet Februar 13, 2023 fra Sage perspectives:
<https://perspectivesblog.sagepub.com/blog/guest/nearly-200-million-animals-used-in-medical-research-worldwide>
- Thayer, B. (2022, Februar 9). *Cicero, De Officiis*. Hentet Mars 14, 2023 fra penelope.uchicago.edu:
https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cicero/de_Officiis/1B*.html
- Tjernshaugen, A. (2021, September 2). *Egenverdi*. Hentet Mars 12, 2023 fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/egenverdi>
- Tranøy, K. E. (2021, januar 22). *antroposentrisk*. Hentet fra Store norske Leksikon: <https://snl.no/antroposentrisk>
- Tranøy, K. E. (2021, Januar 22). *naturfilosofi*. Hentet Mars 8, 2023 fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/naturfilosofi>
- Tranøy, K. E. (2022, Mars 3). *Arne Næss*. Hentet Februar 16, 2023 fra Store Norske Leksikon: https://snl.no/Arne_Næss
- Tranøy, K. E. (2023, Mars 8). *Arne Næss*. Hentet Mars 15, 2023 fra Store Norske Leksikon: https://snl.no/Arne_Næss
- UiO - Institutt for biovitenskap. (2022, November 1). *Naturfilosofi*. Hentet Mars 8, 2023 fra Universitetet i Oslo:
<https://www.mn.uio.no/ibv/tjenester/kunnskap/plantefys/leksikon/n/naturfilosofi.html>
- Universitetet i Bergen. (2014, februar 17). *Nytten av dyreforsøk*. Hentet Februar 7, 2023 fra Universitetet i Bergen: <https://www.uib.no/fg/dyreavdelingen/66056/nytt-en-nytt-av-dyreforsok>
- Wise, S. M. (2023, Mars 2). *Animal rights*. Hentet Mars 9, 2023 fra Britannica:
<https://www.britannica.com/topic/animal-rights/The-modern-animal-rights-movement>
- WWF. (u.d.). *Naturavtalen*. Hentet Mars 23, 2023 fra WWF: <https://www.wwf.no/dyr-og-natur/fns-naturavtale-en-ny-global-avtale-for-mennesker-og-natur>

